

İŞÇİNİN SESİ

ÇEK-AL

Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!

Karkerên hemû welatan yekbin!

Demokrasi için tek yol devrim!

Yıl:11, Sayı:280, 8 Nisan 1985

Bu yazı, araştırmacı William A. Pelz tarafından, ABD'nin Şikago kentinde 4-6 Nisan tarihleri arasında yapılan 11. Üçüncü Dünya Konferansı'na tebliğ olarak sunulmuştur.

Yazıdan görüleceği gibi yazarın bazı farklı görüşleri vardır. Ancak, bu araştırma, Türkiye işçi sınıfının doğuş, gelişme ve savaşımının ABD demokratik kamuoyundaki yansımalarını vermesi açısından ilginçtir.

Bu nedenle gazetemizde aynen yayınlıyoruz.

Türkiye işçi sınıfının yükselişi 1947-1985

William A. Pelz

Türkiye'de modern bir işçi hareketinin yükselişindeki çeşitli karmaşık yönleri anlayabilmek için, bu ulusun gelişmesinin görece özgüllüğünü kavramak gerekir. Türkiye, üçüncü dünyanın çoğu ülkesinin tersine, hiçbir zaman sömürge olmadı. Modern Türkiye, bir zamanların güçlü Osmanlı İmparatorluğu'nun devamıdır. Türkiye'nin geri bir Avrupa ülkesi mi, yoksa oldukça gelişmiş bir Ortadoğu ülkesi mi olduğu konusu ayrı bir tartışma konusudur.

Ulusal kurtuluş hareketlerinin yaygınlaşmasından çok önce, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinde Avrupalı burjuva teorisyenlerin ilk olarak 1789'da geliştirdikleri doğrultuda bir lâik cumhuriyet kuruldu.¹ Sürekli bir "yukarıdan devrim" ta 1908'lerde başlayarak, 1923 Ekim'inde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânıyla sonuçlandı.² Cumhuriyet için savaşım, ne yerli kapitalistlerce, ne de köylü yığınlarca yönetildi. Bunu, devletin bir modernleşme aracı olarak işlev görmesini isteyen Osmanlı generalleri yaptılar.³ Kurulan rejim, "daha baştan Cumhuriyetçi, lâik ve emperyalist değil diye tanımlanıyordu."⁴ Bu dönüşümün önemi, bir yandan Cumhuriyet'in liderliğinin sınırlılığını gösterirken, öte yandan hem diplomatik hem askeri yardımda bulunan Sovyetler Birliği'nce anlaşılıyordu.⁵

Tek parti rejiminin II. Dünya Savaşı sonrasına dek sürmesine rağmen, 1950'de çok partili bir "yarı-parlamentar rejim" kuruldu. Askeri müdahaleler (1960, 1971, 1980'de) ona ciddi sınırlamalar getirdiği halde, bu rejim, son otuz beş yılın normu oldu.⁶ Ne kadar sınırlı ve ne ölçüde arka arkaya çığnıyor olursa olsun, belli temel demokratik hakların varlığı, Türkiye'yi çoğu üçüncü dünya ülkesinden ayırır. Michael Löwy'nin belirttiği gibi, "Türkiye'nin burjuva-demokratik planda eriştiği yer, onu, Avrupa'nın çevresel kapitalist ülkeleriyle çoğu Üçüncü Dünya ülkesi arasında bir konuma sokar."⁷

İşçi sınıfının örgütlenmesi açısından, Türkiye'nin deneyi yine belli özgüllükler taşır. Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk, işçileri kendi modernleşme planlarının

önemli bir elemanı olarak değerlendirdi. Böylece, başlangıçta, bir Çalışma Bakanı "değerin tek yaratıcısı emektir" diyebilirdi ve devlet, işçileri ve bu yoldan işgücü arzını koruyabilmek için asgari bazı önlemler alıyordu.⁸ Ama öte yandan, "sosyal bir sınıf temelinde" dernekler yasayla yasaklandı ve 1947'ye dek gerçek sendikalara izin verilmedi. O zaman bile, grev hakkı hemen tanınmadı.⁹

Yine de, İstanbul'da ve diğer bazı kentsel merkezlerde, sendikaların kuruluşu, 1920'lere kadar uzanır. Bu bağımsız faaliyetler, huzursuzlaşan hükümetin, işçilerin örgütlenmelerini denetleyebilmek için — 1925'te, 1936 ve 1938'de — üç ayrı yasa çıkarmasına yol açtı.¹⁰ İlginçtir, grevleri yasaklayan 1936 yasası, aslında Mussolini'nin iş yasasından kopya edilmiştir. Türkiye Devleti'nin belirsiz doğası, aynı dönemde, işçiler yararına yasalar çıkartılmış olmasında görünüyor. Hatta Türkiye o dönemde Uluslararası Çalışma Örgütü'ne bile üye oldu.¹¹ Bu çeşitli yasal sınırlamalar, endüstriyel gelişmenin düşük düzeyiyle de birleşince, Türkiye'nin işçilerini II. Dünya Savaşı öncesinde safdışı bıraktı.

Savaşın getirdiği değişiklikler ve savaş sonrası yeni durumla, Türkiyeli işçilerin konumu değişti. Sendikalar devlet tarafından tanındı ve sendika üyelerinin sayısı, 1947'den 1960 darbesine dek yükseldi. Bu değişimin zamanlaması, birbiriyle ilişkili bir dizi faktöre bağlıydı. Birinci olarak, Türkiye, savaş sonrasındaki Batı İttifakı'nda yerini alıyor ve kendi uluslararası görünümünü geliştirmek istiyordu. Ayrıca, hükümet, yeni çok partili rejimde yapılacak ilk seçimlerden önce işçi sınıfının desteğini almak niyetindeydi. Son olarak, bazıları sendikalara ödünler verilmesinin, savaş yıllarında büyük zorluklara katlanan ve huzursuz olan işçi sınıfının öz örgütlenmesini önlemenin yolu olduğunu savunuyorlardı.¹²

1952 yılında, toplam olarak yüz binden fazla işçiyi temsil eden, İstanbul, İzmir ve başka bazı yerlerdeki bir grup sendika, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (Türk-İş) kurdular. Ulus-

lararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve Amerikan Emek

TABLO 1¹³
Türkiye'de 1948-1960 yılları arasında sendika üyeliği

Yıl	Üye sayısı
1948	52,000
1949	72,000
1950	76,000
1951	110,000
1952	130,000
1953	140,000
1954	180,387
1955	189,595
1956	209,155
1957	244,853
1958	262,591
1959	280,786
1960	282,967

Federasyonu (AFL), Türk-İş'e para, danışman yardımında bulundular ve Amerikan-tipi sendikacılığı özendirerek için eğitim sağladılar. Buna ek olarak, hükümet, Çalışma Bakanı'nın İzmir'deki ilk Türk-İş toplantısına katılmasıyla, daha baştan, güçlü bir biçimde işi içine girdi.¹⁴ Bu tür etkiler, Türkiye işçi sınıfının daha çok genç olduğu düşünülürse, şartırcı değildir. Unutulmamalıdır ki, bırakın endüstri işçisini kentlerdeki işçi sınıfı, henüz, görece olarak küçüktü. Bu, Türkiye toplumu hızla kentleştiğe geçiştekti.

TABLO 2¹⁵
1950-1981 yılları arasında Türkiye'de kent ve kırsal nüfusu oranları

Yıl	Kırsal nüfus (%)	Kentteki nüfus (%)
1950	81.6	18.4
1955	77.6	22.4
1960	73.6	26.3
1965	70.1	29.9
1970	64.1	35.9
1975	58.2	41.8
1981	53.0	47.0

Nereden bakılırsa bakılsın, 1960'lı yıllar Türkiye emek tarihinde bir çağlayanı temsil eder. 1960 Mayıs'ında erke gelen askeri liderler, işçi sınıfının durumuna karşı bütünüyle ilgisiz değillerdi. Bunun sonucunda, 1961'de yapılan anayasada serbest örgütlenme ve sendikal faaliyet garanti altına alınıyordu. Bu haklar, daha sonra, 1963'te çıkan yeni iş yasalarıyla daha da güçlendirildi.

1962'den itibaren ekonomide, özellikle endüstride görülen gelişme dalgası, daha çok ve uzun erimli önem taşıyordu. Bir bilim adamının yorumuyla:

"1962-1977 dönemi, ithal ikamesine dayalı endüstrileşme altında, kesintisiz sermaye birikiminin gerçekleştiği bir 15 yılı temsil eder. Bu dönemde yapım endüstrisinin büyüme hızı yılda ortalama yüzde 10 dolayında seyrederken, gayrisafı ulusal hasılanın büyüme oranı yılda ortalama %7'yi geçiyordu."¹⁶

TABLO 3¹⁷
1955-1970 yılları arasında ekonomik büyüme indeksi (1968=100)

	1955	1960	1965	1968	1970
GSMH	50.7	63.6	80.3	100	110.5
GSMH — Endüstri	34.0	45.0	72.0	100	113.5

Daha elverişli bir yasal yapının ve hızlı endüstriyel büyümenin bir arada etkisi, sendikal örgütlenmede devasa bir artış yarattı.

TABLO 4¹⁸

Yıl	Sendika sayısı	Üye sayısı
1963	565	295,710
1965	668	360,285
1967	798	384,680
1969	797	1,193,908
1971	631	2,362,787
1973	637	2,658,393
1975	781	3,328,633
1977	863	3,807,577

Bundan başka, bir milyonu aşkın Türkiyelinin Kuzey Avrupa ülkelerine yığınsal göçü, bir yandan işsizliğin yarattığı basıncı hafifletirken, öte yandan da ülkeye gönderilen para biçiminde Türkiye'nin elinde hatırı sayılır ölçüde döviz birikmesine yol açtı.¹⁹ Bu olgu, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin verdiği resmi rakamların da gösterdiği gibi — yerli endüstrinin büyümesine çok benzer bir biçimde — hızlı ve dramatik oldu.

TABLO 5²⁰

1963-1973 yılları arasında Federal Almanya'daki Türkiyeli işçilerin sayısı

Yıl	İşçi Sayısı
1963	22,054
1964	44,953
1965	94,975
1966	133,000
1967	136,255
1968	123,386
1969	171,018
1970	272,423
1971	373,019
1972	449,676
1973	528,464

Türkiyelilerin Almanya'ya bu dev akışıyla birlikte, Türkiye'ye de, aşağıda görülen, Alman Markı akımı oldu.

TABLO 6²¹

1964-1973 yılları arasında Federal Almanya'daki Türkiyeli işçi tasarruflarının transferi

Yıl	Miktar (Amerikan doları olarak)
1964	45,000,000
1965	70,000,000
1966	115,000,000
1967	73,000,000
1968	107,000,000
1970	273,000,000
1971	471,000,000
1972	740,000,000
1973	1,100,000,000

Yurt dışından gelen bu para, ülkede sendikali işçilere ödenen görece yüksek ücretlerle birlikte, Türkiye'nin iç pazarının boyutlarını büyüttü ve ekonomiye daha fazla gaz verdi.

İşçilerin militanlığının artmasının bir nedeni, yaşam standartları daha yüksek ve işçi sınıfı kuruluşları daha gelişmiş olan Avrupa ülkelerinden geri gelen işçilerdi. Elbette, bu etkileşimin özgül etkilerini somut olarak tartmak olanaksızdır. Bu, geri dönen işçilerin siyasal bilinç düzeylerinin büyük farklılıklar göstermesi nedeniyle, özellikle geçerlidir. Yine de, daha yerleşik işçi hareketleriyle ilişkiye geçişin Türkiye işçi sınıfının militanlığını özendirildiğini ileri sürmek akla yatkın olacaktır. Üstelik — kesin dönüş yapmamış olsalar bile — Avrupa'dan dönen Türkiyelilerin sayısı önemli miktarları bulmaktaydı.

TABLO 7²²

1962-1972 yılları arasında Türkiye'ye dönen işçi sayısı

Yıl	İşçi Sayısı
1962	bilinmiyor
1963	bilinmiyor
1964	bilinmiyor
1965	bilinmiyor
1966	bilinmiyor
1967	123,200
1968	102,700
1969	157,700
1970	292,700
1971	372,400
1972	589,300

Buna ek olarak, yurt dışında çalışmış olan Türkiyelilerin geri döndükten sonra işçi örgütlerine katılmış olmalarının daha olası olduğunu gösteren kanıtlar vardır. 1971 yılına ait şu tablo, kesin

hatlarla belirlenmiş olmasa bile, bu eğilim hakkında fikir vermektedir.

TABLO 8²³

1971 yılında bir sendikaya ya da işçi örgütüne üye olan Türkiyeli işçilerin dağılımı (%)

	Yurt dışına gitmeden önce	Yurt dışında	Geri geldikten sonra
Sendika üyeliği	%17	%47	%28
İşçi örgütü üyeliği	%16	%18	%21
TOPLAM	%33	%65	%49

Tam nedenleri ne olursa olsun, 1960'lı yıllar, Türkiye'nin işçilerinin siyasallaşmasının ve siyasal katılımının gelişmesine tanık oldu.²⁴ Savaşkanlığın arttığı koşullarda Türk-İş'in bütünlüğünü koruması ve siyaset-dışı tutumunu sürdürmesi zorlaştı. Bu sendikal federasyonun ele almak zorunda kaldığı ilk büyük konu 1961 Anayasası idi. Daha önce değinildiği gibi, bu belge, işçi hareketinin belli haklarını garanti altına alıyordu. Türk-İş, belgenin kabulü için güçlü destek verdi.

Giderek, bazı işçi sınıfı liderleri, siyaset-dışı tutumun kendi davalarına en iyi hizmet eden tutum olması gerekmediği kanısına vardılar. Böylece, bir muhalefet akımı olarak nitelenebilecek gelişme, çoğu sendikayı etkilemeye başladı.²⁵ 1965 genel seçimleri yaklaşırken, Türk-İş geleneksel tarafsızlığını terketti, işçi düşmanı adaylarla ilgili bir "kara liste" yayınladı ve üyelerini bu adaylara oy vermeye çağırdı. Siyasal arenaya doğru atılan bu ılımlı adım bile, Türk-İş genel merkezinin polisçe basılmasına yol açtı. Bu polis baskını mahkemece cezalandırılacağı yerde, Seçim Yasası'nın 37. ve 122. maddelerine dayanılarak yasal kabul edildi. Dahası, Türk-İş'in Genel Başkanı ve Genel Sekreteri, bu yasayı çiğnedikleri gerekçesiyle mahkemeye verildiler.²⁶

Bu deneyimin, Türk-İş'in AFL-CIO desteğindeki liderlerini radikalleştirdiğini düşünmek yanlış olur. Gerçekte, Türk-İş liderliği bu duruma tabandan gelen baskıyla zorlandı. 1960'lı yıllar boyunca tabanın bu baskısı güçlendi. 1960'ların ortalarında iki ayrı gurup, federasyondan ayrılarak hasım örgütler kurdular. Başarılı olmasalar bile, bu gelişmeler ortaya çıkacak olan başka gelişmelerin habercisiydi.²⁷ Yabancılaşma arttıkça, işçi gurupları, Türk-İş'teki sendika bürokrasisinin, kendi üyelerinin durumundan çok hükümetle iyi ilişkilere sahip olmayı düşünüp düşünmediği sorusunu sormaya başladılar.

1965 yılında, bu yöndeki kuşkuuları arttıran bir olay oldu. Kozlu Kömür Ocakları'ndaki işçiler resmi olmayan bir grev başlattılar. Bir haftadan kısa bir süre içinde, grevci madencilere ordu birlikleri arasında patlak veren çatışmada iki madenci öldü.²⁸ Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, kuşatma altındaki işçilere destek vereceğine, grevin komünistlerce kışkırtıldığını ve illegal olduğunu savunan koruya katıldı ve greve karşı çıktı.²⁹ Ertesi yılın başlarında Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın işçileri, yürürlükteki işkolu sözleşmesinin ötesine geçebilmek amacıyla işi terkettiler. Anlaşmazlık, Türk-İş'in, en iyi halde ilk destek vermesiyle³⁰ ve en kötü halde de işverenden yana tutum almasıyla,³¹ 83 gün sürdü.

Türk-İş'e bağlı bir gurup sendika, resmi tutuma meydan okuyarak, grevci işçilere destek olmak üzere 460 bin TL yardım topladılar. Paşabahçe grevine doğru yaklaşımın ne olduğu konusunda patlak veren kavgada Türk-İş yönetimi, 6 sendikayı geçici olarak ihraç etti. Bu sendikalardan bir kısmı — Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş, Gıda-İş, Türkiye

Maden İşçileri Sendikası — yeni bir sendikal federasyon kurmak üzere birleştiler. Bu yeni gurubun politik yönelimi kendisine seçtiği addan belliydi: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)³². Başlangıçta yalnızca 30 bin üyesi olan konfederasyon on yıl gibi kısa bir zaman içinde büyüdü ve yarım milyona³⁴, hemen hemen bir milyon³⁵ arasında üye ve yandaşa sahip bir işçi kuruluşu oldu.

DİSK'in platformu, adı gibi radikaldi. Kuruluş toplantısında hükümet, yabancı çıkarların Türkiye'nin kaynaklarını sömürmesine izin verirken, ağır geçim zorlukları altında yaşayan yığınların gereksinimlerini ihmal etmekle suçlandı. 1961 Anayasası sosyal adalet ilkesini savunduğu için, DİSK, "sosyalizmin engellenmeyen savunusunun gerçekte anayasaya destek" olduğunu³⁶ ileri sürdü.

Adaletsizliğin düzeltilmesi için dış ticaretin, özel banka ve sigortaların millileştirilmesini, tam kapsamlı bir toprak reformu yapılmasını ve işçi sınıfının yaşam standartlarını yükseltecek planlı bir ekonomiye geçilmesini istedi. Tek kelimeyle, yeni federasyon sınıf savaşımını savunuyor ve Amerikan emperyalizmine karşı çıkıyordu. Son belirtilen arzu, DİSK tarafından ABD fonlarından desteklenmekle suçlanan Türk-İş'le mücadele de yinelenerek gündeme getirildi.³⁷

Türk-İş'ten daha disiplinli ve daha örgütlü olan DİSK, işçi hareketinin militanlığı arttıkça büyüdü ve güçlendi. Hızlı bir radikalleşme döneminde DİSK, yalnızca hayatta kalmaya yetenekli olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda uzun, zahmetli grevleri başarıyla yöneterek genişledi. Yine de bu işçi örgütünün önemi yalnızca endüstriyel eylem alanıyla sınırlı kalmadı. DİSK sürekli ve tutarlı biçimde siyasal konuları ele alıyor ve 1960'ların sonu ile 1970'lerde Türkiyeli işçilerin sınıf bilincinin gelişme dalgasına katkıda bulunuyordu.

Türkiye toplumunda emeğe karşı olan güçlü çıkar çevreleri bu durumdan habersiz değillerdi. 12 Haziran 1970 tarihinde hükümet, Sendikalar Yasası'nda, herhangi bir sendikanın, o işkolunda istihdam edilen bütün işçilerin en az üçte birini temsil etmiyorsa, ulusal çapta örgütlenmesini engelleyen bir değişiklik yaptı. Bu yasal değişikliğin amacı açıkça DİSK'in örgütlenme çabalarını felç etmekte. Çalışma Bakanı'nın söylediği üzere, "ideolojik hareketin araçları haline gelen sendikalar (yani DİSK'e bağlı sendikalar) yasa kabul edilir edilmez otomatik olarak feshedilecek"³⁸ işçi sınıfının anında şiddetli tepkisi hem bakanı, hem de DİSK'in liderlerini boş yakaladı. 15 ve 16 Haziran günlerinde binlerce işçi İstanbul-Ankara karayolunu kapattılar, polis ve ordu birlikleriyle çatışmaya girdiler.

Bir siyasal kriz atmosferi Türkiye toplumunu sarar ve işçi hareketinin radikal kanadı giderek artan ölçüde ağırlığını hissettirirken, 12 Mart 1971'de askeri bir müdahale tutucu başbakan Demirel'i istifaya zorladı. İlk başta, Türkiye'nin işçilerinin büyük çoğunluğu, radikal reformlar yapacağı düşüncesiyle askeri müdahaleyi destekledi.³⁹ Bunun ne denli dar görüşlü bir yaklaşım olduğu, askerlerin reform üstüne bütün konuşmalarına karşın, "12 Mart'ın, hükümeti devirmek ve reformları uygulamak isteyen sivil ve asker radikallerin faaliyetlerine son vermek üzere hazırlanmış bir önlüğü darbe olduğu"⁴⁰ anlaşılınca açıklik kazandı.

Sonuçta, askerler dengeli bir rejim kurmayı ya da sağlam toplumsal taban oluşturmayı beceremediler. Böylece, sıkıyönetim ilanına karşın, ordu işçi hareketini ezemedi, 1973'te kışlasına geri döndü ve genel seçimlere izin verdi. Seçimler, belirgin biçimde sosyal demokratlaşan Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni hükümeti kurmasıyla sonuçlandı.⁴¹

Bu tarihten itibaren, sendikalaşma ve endüstriyel eylemler, çoğu kez açık siyasal karakter kazanarak, hızla gelişti.

TABLO 9⁴²

1963-1980 yılları arasında grevler, grevci işçi ve yitirilen işgünü sayısı

Yıl	Grev sayısı	Greve katılan işçi sayısı	Yitirilen işgünü
1963	8	1,514	19,739
1964	83	6,640	238,161
1965	46	6,593	366,836
1966	42	11,414	430,104
1967	100	9,463	344,112
1968	54	5,179	175,286
1969	86	20,155	323,220
1970	72	21,150	220,189
1971	78	10,916	476,116
1972	48	14,879	659,362
1973	55	12,256	671,135
1974	100	36,628	578,249
1976	58	7,240	325,830
1977	859	15,628	1,397,124
1978	87	9,748	426,127
1979	126	21,011	1,147,721
1980	220	84,832	7,708,750

Dünya kapitalist ekonomisindeki yokuş aşağı gidişin etkisi altında, Türkiye ekonomisinin durumu, 1970'lerde kötüleşti⁴³ ve sınıf kutuplaşması arttı. Bu kutuplaşma 1 Mayıs kutlamaları üstüne kopan kavgada simgelendi. 1976 yılında, elli yıl içinde ilk kez DİSK tarafından İstanbul'da örgütlenen 1 Mayıs kutlamalarına yarım milyon kişi katıldı. Bir sonraki yıl aynı ölçekteki kutlama faşist çetelerin makineli tüfekli saldırısına sahne oldu, kırk işçi öldü. 1 Mayıs soyut bir simge olmaktan çok, radikal işçi hareketi ile gelişen sağcı hareket arasındaki savaşımın bir odak noktasını oluşturur hale gelmişti.

1977 katliamından ders alanlar, 1978 yılının gösterilerinde yine yarım milyonluk katılımı korumak için, 50 bin kişilik işçi güvenlik görevlilerini harekete geçirdiler. 1979 yılının 1 Mayıs planlarının önüne ise ancak sıkıyönetim ve 24 saatlik sokağa çıkma yasağıyla geçilebildi.⁴⁴

Bu apaçık siyasal odak DİSK'in büyümesi ve DİSK'in yönetim organları içindeki solcuların etkisiyle güçlendirildi. Genel-İş Sendikası 1978 yılında Türk-İş'ten ayrılarak DİSK'e geçtiğinde bu radikal sendikanın üye sayısı ve politik vuruş gücü arttı. Önceleri DİSK siyasal olarak Türkiye İşçi Partisi adıyla bilinen sosyalist guruba yakındı.⁴⁵ 1976'dan 1978'e kadar Türkiye Komünist Partisi, Maden-İş içindeki gücünü DİSK'in siyasetini etkilemek için kullandı.⁴⁶ Daha sonra, Genel-İş'in katılımıyla, hâlâ radikal olmakla birlikte Yürütme Kurulu daha farklı bir karakter aldı. Yeni Yürütme Kurulu'nda üç CHP üyesi, bir komünist, radikal sola yatkın bir üye ve bir demokratik sosyalist bulunuyordu.⁴⁷

DİSK yönetiminin sosyalist renginin ne ölçüde sendika tabanına yansıdığını belirlemek, doğal olarak, zordur. 1980 yılında istifa eden bir DİSK örgütleyicisi, genel yönetim kurulunu işçi konseyleri örgütlememekle suçlamaktadır. Bu kişi, devamlı şöyle diyor: "Sendikalarda liderler sosyalist ağızla konuşurlar, ancak kendi üyeleri söz konusu olduğunda sosyalist siyasetler izlenmediler. Sol partiler, sendikaların tabanında etkinlikte bulunmak yerine liderleri etkilemeye çalışarak yanlış yaptılar."⁴⁸ Kuşkusuz bu görüş, diğer aktivistlerin görüşleriyle uzlaşmıyor.

Tersine, eski DİSK Genel Sekreter Yardımcısı Aydın Meriç, örgüt-İçi demokrasiyi DİSK'in 14 yıllık varlık döneminde onun üç temel taşından biri olarak gösteriyor. Meriç'e göre, "DİSK, örgüt-İçi demokrasi konusunu sendikalarda 'tabanın söz ve karar sahibi olması' ilkesine dayalı olarak ele aldı. Bu onun rehberiydi ve hayata geçirildi."⁵⁰ Meriç'in belirttiği bu konum — ilkenin ne kadar eksik uygulanıp uygulanmadığına bakılmaksızın — Türkiye sendikacılığının bürokratik geleneklerinden kesin

bir kopuşu ifade ediyor.⁵¹ Gerçeğin Meriç'in görüşüne daha yakın olabileceğinin kanıtı, aslında DİSK'in büyüklük açısından, hükümetin kamu işletmelerinde Türk-İş'i kayıran tutumuna karşın⁵², Türk-İş'le boy ölçüşebilecek hale gelebilmesindedir.⁵³

Türkiye işçi hareketi, sendikal hareketin bölünmüşlüğüne getirdiği sorunlardan bağımsız olarak, gelişen faşist hareketin daha da büyüyen tehdidi gibi bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. 1970'li yıllar boyunca faşist guruplar işçi sınıfı hareketine karşı saldırılarında giderek daha küstahlaşmaktaydılar. Sağcı gangsterler emekçilere ve solculara karşı saldırılarında insan yaşamı olarak büyük kayıplara yol açabiliyorlardı. Onlar, aynı zamanda, önce sıkıyönetimlerin ilan edilmesine olanak tanıyan ve daha sonra da, 1980 darbesinin, insan kırımıyla felç edilen Türkiye insanına, benimsenmesi bile, anlayışla karşılanabilirdiği bir şiddet atmosferinin yaratılmasına yardımcı oldular. Sivil toplumun çürümesi, yalnızca 1980 yılının ilk aylarında siyasal şiddet sonucunda hemen hemen 1500 insanın öldüğünü anlatan grafiklerin soğuk verilerinde görülmektedir.⁵⁴

1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye ekonomisi derin bir kriz içindeydi. Endüstriyel üretim 1979'da yüzde 5, 1980'de de yine aynı miktarda düşmüştü. 1980'in ilk üç çeyreğinde endüstri yüzde 49.3 kapasite ile çalışmaktaydı. Bu ekonomik çöküş ve siyasal dengesizlik ortamında, yılın ortasında toplu sözleşme dönemi (her iki yılda bir oluyordu) geldi çatı. İşçiler ücretlerini ve giderek düşen yaşam koşullarını savunmada kararlıydılar. İşverenler ise hiçbir uzlaşmaya girmemek kararındaydılar. Bu nedenle, 1980 yılında Türkiye tarihinin gördüğü en yüksek grevci işçi sayısına ulaşılması hiç de şaşırtıcı olmadı.⁵⁵ (Bakınız Tablo 9).

Parlamentoda hükümet felç olmuştu, giderek artan proleter militanlığı yatılamayı beceremiyordu ve sınıf savaşı her gün Türkiye kentlerinin caddelerinde sürdürülüyordu. Sonra 12 Eylül'de ordu işe geçti ve erki ele aldı. Bu müdahale, Türkiye'nin kapitalistlerince alkışlanırken, batılı hükümetlerin çoğu *Time* dergisinin General Evren'i "sert ama müşfik bir okul müdürü" gibi gösteren tanımlamasına katıldılar.⁵⁶ Daha önceki iki darbenin tersine, bu kez generaller, işçi hareketinin başını tam olarak ezmek istiyorlardı. Yalnızca ilk iki ay içinde 40 bin kişi yakalanırken çok sayıda insana işkence yapıldı.⁵⁷ Bütün sendikacılık faaliyetleri askıya alındı ve DİSK feshe edildi. Dahası, 78 DİSK yöneticisi tutuklanarak haklarında dava açıldı.

Bu 78 DİSK yöneticisi, haftalar süren işkencelerin sonunda elde edilen "kanıtlar"la, kendilerini, herhangi bir sendikacının normal etkenliği olan eylemleri yapmakla suçlanıyor buldular. Dava duruşmasının bir yerinde DİSK Genel Başkanı, "okul hademelerinin ücretlerinde artış istediği ve kamuya ait binalarda kapıcılara işlevlerini yerine getirmek üzere daha iyi odalar sağlanması isteminde bulunduğu"⁵⁸ ile suçlandı. Askeri savcı bunu, DİSK'in yıkıcı ve komünist doğasına açık kanıt olarak getirdi. Bu gülünç yalanın ciddiliği, savcının 52 kişi için ölüm cezası istemesinde kendini gösterdi.⁵⁹

Dünya çapında baskı ve protestolar sayesinde bugün hiçbir DİSK yöneticisi henüz idam edilmiş değildir ve bazıları tahliye edildiler. İlginçtir, DİSK Genel Başkanı Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi.⁶⁰ Ne yazık ki, Türkiyeli yığınlar üzerinde baskı hâlâ sürüyor.⁶¹

Burada belirtilmelidir ki, DİSK ve diğer radikal sendikalar, en azından şimdilik, başarılı bir şekilde ezilmişlerdir. Türkiye yurttaşları 7 Kasım 1982 tarihinde yeni bir anayasa için oy kullandıklarında ve General Evren'i yedi yıl için cumhurbaşkanı seçtiklerinde, plebisit, yüzde 92 "evet" oyuyla ordu için bir zafer oldu. Yine de bu çok sayıda "evet" oylarının, halkın duygularının gerçek

yansımaları olması gerekmiyordu. Ordu, bu seçimle istediği birkaç sonuç elde etti: 1) Anayasaya karşı herhangi bir toplumsal muhalefet kesinlikle baskı altındaydı. 2) Ordu, anayasasının reddi halinde erkte kalacağını açıkça belirtmişti. 3) Sandık başında halk korkutuldu.⁶² Son nokta üstüne bir Batı Almanyalı gazeteci şu yorumu getiriyor: "Çok kişi, seçim günü korku içindeydi. 'Hayır' oyunu belirten mavi oy pusulası sarı zarfın içinde beyaz oy pusulasından daha karanlık görünmez ve böylece tanınmaz mıydı?"⁶³

Bir kez kabul edilince, yeni anayasa işçi sınıfı siyasetinin bastırılmasını kurumsallaştırdı. Birkaç ilgili bölüme bir göz atmak durumu iyi anlatıyor. Özgürlüğe izin verilmiş, ancak "bir sosyal sınıfın değerleri üstünde hegemonya kurması" amacıyla kullanılmayacak. (Md.14)⁶⁴ Sendikaların varlığına izin verilmiş, ama "siyasal bir dava güdemeyecekler, siyasal faaliyete karışamayacaklar, siyasal partilerden destek alıp onlara destek veremeyecekler" (Md. 52)⁶⁵ Ayrıca Türkiyeliler, kendilerinin "siyasal nitelikli grev ve lokavtlara, dayanışma grevlerine ve lokavtlarına, işyerlerinin işgaline, üretimi yavaşlatmaya ve diğer direniş

biçimlerine" katılmalarının yasaklanmış olduğunu öğrendiler. (Md.54)⁶⁶.

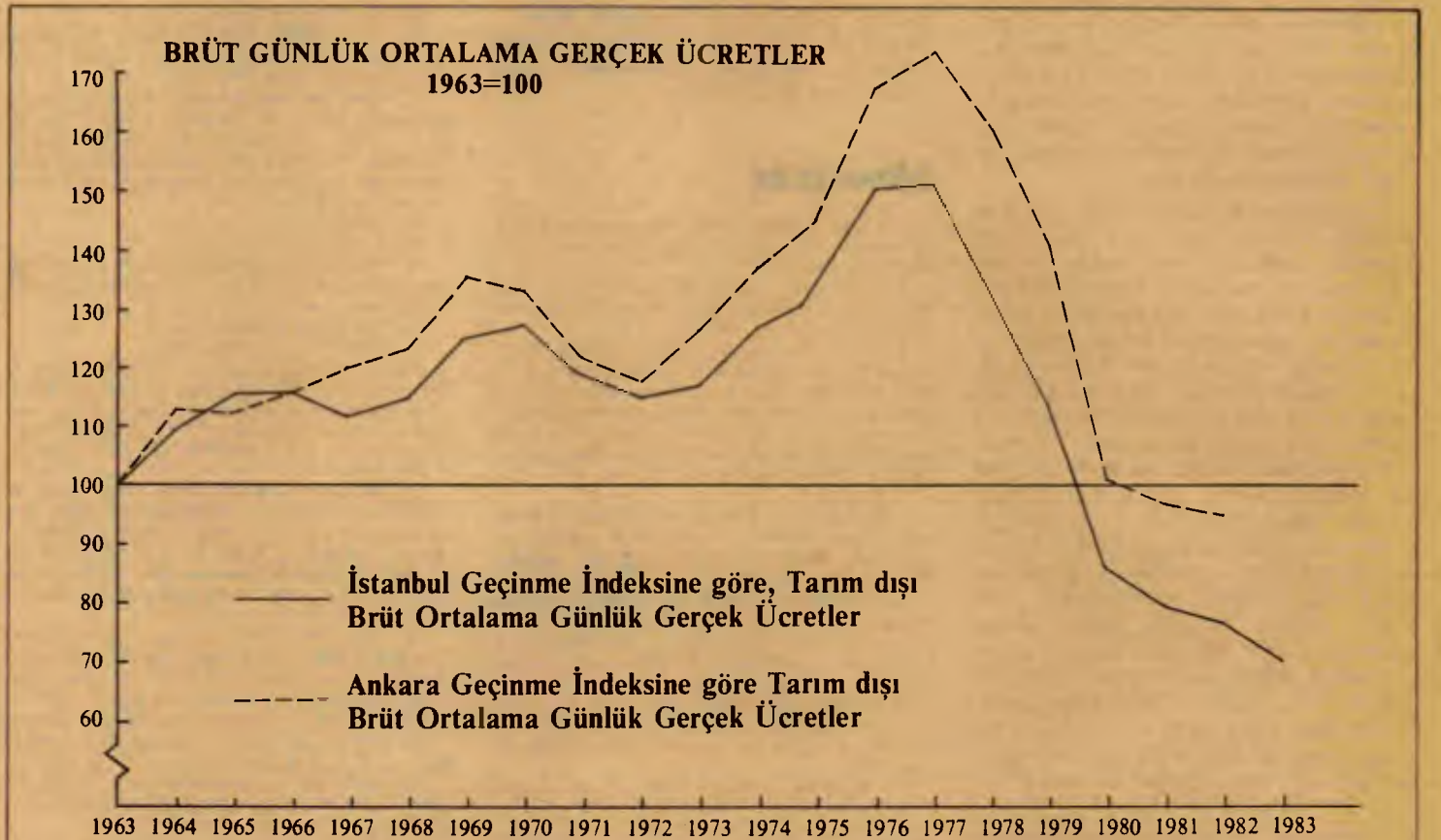
1983 yılının 6 Kasım'ında genel seçimlerle birlikte, üstüne çok gürültü koparılan parlamenter yönetime dönüş başladı. Seçme ve seçilme, kuralları askeri cunta tarafından belirlenmiş olduğu için serbest olmaktan çok uzaktı. Önce, siyasal partiler ordu tarafından dikkatli bir elemeye geçirildiler. Bunun ilk sonucu olarak, seçime katılabilmek için başvuru yapan 15 partinin ancak üçü yarışmaya katılma izni alabildi. 240 eski siyasal liderin, gelecek on yıl içinde siyasal faaliyette bulunması yasaklandı. Seçim günü geldiğinde, seçmenler aynı tutucu rengin üç farklı tonu ile karşı karşıyaydılar.⁶⁷ Ayrıca, dengeli bir ortamın garanti edilebilmesi için ülkenin 67 ilinin 54'ünde sıkıyönetim sürdürüldü.⁶⁸

Bu arada General Evren, yeni seçilenlerin herhangi birinin kendi başına fikir sahibi olabileceğini dikkate alarak, bu yedi yılın sonunda yeniden seçilmeyecek bir sivil (!) cumhurbaşkanı olarak kaldı. Doğal olarak, onun parlamentoyu uygun gördüğü bir zamanda feshetme yetkisi vardır. Bu faktörlere rağmen, Türkiyelilerin büyük çoğunluğu 6 Kasım tarihinde oy kullandılar. Bu sistemin

kabulü anlamına mı geliyor? Bunu söylemek çok zor, çünkü oy kullanmak mecburiydi ve yerine getirilmediği takdirde 2500 TL cezası vardı.

O zamandan bugüne, 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimler, cunta tarafından açıkça desteklenen iki partinin siyasal haritadan neredeyse silinmesiyle, Türkiyelilerin büyük çoğunluğunun orduya muhalefet ettiğini gösterdi.⁶⁹ Sosyal Demokrasi Partisi SODEP, beklediği ölçüde başarı gösterememesine rağmen, kullanılan oyların yüzde 22.9'unu alarak ikinci sırayı aldı.⁷⁰ Bu gelişmeler, ne denli önem taşırlarsa taşınsınlar, Türkiye toplumunda erke ilişkin gerçeği değiştirmiyor. Bu bağlamda, burjuvazinin orduyla birlikte işçi sınıfına karşı bir bağlaşıklık kurduğunu ve bu bağlaşıklığın gücünü koruduğunu unutmamak gerekir.⁷¹

Bu emek düşmanı gizli komitenin etkisi, biçimsel siyasal hakların baskı altına alınmasından çok daha ötelere ulaşıyor. Demokratik hakların kısıtlanmasının ve işçi sınıfının kuruluşlarına saldırmanın ötesinde, darbeden bu yana düşmekte olan yaşam standartları aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere kötüleşmesini sürdürüyor:

BRÜT GÜNLÜK ORTALAMA GERÇEK ÜCRETLER*

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
	Tarım dışı	İndeks	Yıllık	İstanbul	Yıllık	Ankara	Yıllık	IV'e göre	Yıllık	VI'ya göre	Yıllık	IV'e göre	VI'ya göre
	Ortalama	1963	Artışlar	Geçinme	Artışlar	Geçinme	Artışlar	Gerçek	Artışlar	Gerçek	Artışlar	Gerçek	Gerçek
	Ücret	=	%	İndeksi	%	İndeksi	%	Ücret	%	Ücret	%	Brüt	Brüt
		100		1963=100		1963=100		İndeksi		İndeksi		Ücretler	Ücretler
												GünlükTL	GünlükTL
63	17.92	100.0	—	100.0	—	100.0	—	100.0	—	100.0	—	17.92	17.92
64	20.38	113.7	13.7	100.2	0.2	100.8	0.8	108.6	8.6	112.8	12.8	19.46	20.21
65	21.62	120.6	6.1	104.8	4.6	107.6	6.7	115.1	6.1	112.1	-0.6	20.64	20.09
66	23.54	131.3	8.9	113.6	8.4	113.5	5.5	115.7	0.4	115.7	3.2	20.73	20.73
67	25.84	144.1	9.7	129.6	14.1	120.6	6.3	111.3	-3.8	119.5	3.3	19.95	21.41
68	28.24	157.5	9.3	137.6	6.2	125.6	4.1	114.5	2.9	125.4	4.9	20.52	22.47
69	32.15	179.3	13.8	144.2	4.8	132.7	5.7	124.3	8.6	135.1	7.7	22.28	24.21
70	35.34	197.1	9.9	155.6	7.9	148.3	11.8	126.7	1.9	132.9	-1.6	22.71	23.82
71	39.34	219.4	11.3	185.2	19.0	180.7	21.9	118.5	-6.5	121.4	-8.7	21.24	21.76
72	43.88	244.9	11.6	213.7	15.4	208.3	15.3	114.6	-3.3	117.6	-3.1	20.54	21.07
73	54.41	303.6	24.0	243.6	14.0	241.2	15.8	115.9	1.1	125.9	7.1	20.77	22.56
74	68.26	380.9	25.5	301.8	23.9	278.4	15.4	125.7	8.5	136.8	8.7	22.53	24.52
75	85.55	477.4	25.3	365.8	21.2	331.3	19.0	130.5	3.8	144.1	5.3	23.39	25.82
76	115.30	643.4	34.8	429.5	17.4	385.6	16.4	149.8	14.8	166.9	15.8	26.84	29.91
77	146.53	817.7	27.1	541.2	26.0	472.4	22.5	151.1	0.9	173.1	3.7	27.07	31.02
78	207.93	1160.3	41.9	876.5	62.0	725.1	53.5	132.4	-16.1	160.0	-11.4	23.73	28.67
79	294.31	1642.4	41.6	1433.1	63.5	1174.2	61.9	114.6	-13.4	139.9	-12.6	20.54	25.07
80	426.96	2382.6	45.1	2784.1	94.2	2365.1	101.4	85.6	-25.3	100.7	-28.0	15.34	18.05
81	543.84	3034.8	27.4	3831.2	37.6	3168.2	34.0	79.2	-7.5	95.8	-4.9	14.19	17.17
82	691.00	3856.0	27.1	**5083.0	32.7	**4066.7	28.3	75.9	-9.6	94.8	-1.1	13.60	16.99
83	***829.20	4627.2	20.0	***6606.4	30.0	—	—	70.0	-7.8	—	—	12.54	—

* Tablo, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye'nin* 5. basımında, sayfa 165'dekinin günümüze uzatılmıştır. İlişikteki grafik de, kitabın 167. sayfasındaki grafiğin günümüze uzatılmıştır.

** Bu endeksler resmi verilerin hele fiyat artışları konusundaki güvenilirliğine çarpıcı örnek oluşturuyor. Aynı yıl için gazetelerde Kasım sonu itibarıyla verilen endeks İstanbul için 5433.3 ve Ankara için 4461.5 idi. Sonra çok daha düşük yayımlandı.

*** 1983 verilerini Türk-İş resmi istatistiklerden aktarmıştır. Verileri 4.10.1983 tarihli *Milliyet*'ten aldık.

Doğal olarak, gerçek ücretlerdeki bu düşüş işçiler için zordur, ancak durum işsizler için çok daha kötüdür. Çok sayıda işçi, yalnızca 1984'ün ilk yarısında kapanan bin dolayında işletme ile kanayan yaralara sahip bir ekonomide iş bulmakta güçlük çekmektedir. Yapım endüstrisinde yatırımlarda azalma sürmektedir.⁷³ Ortaya çıkan işsizlik konumlarını savunmaya kalkan işçilerin işten atılmasıyla sonuçlanan bir işveren saldırısının çerçevesi içinde yaratılmaktadır. Türk-İş'e göre ayda ortalama 2400 kişi, çoğunlukla sendikaya ilişkin nedenlerle işten atılmaktadır. Atılı Zincir Makina Sanayii'nin patronu, örnek olarak verilebilir ki, bu patron aktif sendikacı olan işçileri işten atmakla açıkça övünmektedir.⁷⁴

Yine de işçi sınıfı hakları için savaşımı sürdürüyor. Savaşım çeşitli biçimler alıyor ve hiçbir şekilde izin verilenlerle sınırlı kalmıyor. Örneğin, Mamak Özel Askeri Cezaevi'nde tutulan 600 kişi 1984'ün başında 42 günlük bir açlık grevine giriştiler. Protesto eylemi, yetkililerin siyasal tutuklulara adı suçluların giydiği türden tek tip mahkum elbisesi giydirmeye çalışması ve başka baskıcı, aşağılayıcı yöntemleri uygulaması üzerine patlak verdi. Bu açlık grevi Türkiyeli tutukluların ve genel olarak Türkiye'nin emekçi halkının durumunun kamuya açıklanmasına yardımcı oldu. Yetkililer, protesto eylemine yanıt olarak cezaevinde mektup ve kitapları yasakladılar ve eylemin haberlerinin dış dünyaya ulaşmasına engel olmaya çabaladılar.

Rejimin açlık grevcilerini ciddiye aldığını gösteren bir nokta da, Genel Kurmay Başkanlığı'nın, açlık grevini "Türkiye'yi uluslararası forumlarda zor durumda bırakmak, davalarda kararları etkilemek, yurtdışında baskı gurupları oluşturmak ve yabancı kamuoyunu yanlış bilgilendirmek amacıyla taşıyan propaganda kampanyasının bir parçası" olarak nitelediği açıklamasıdır.⁷⁵ Sansüre karşın, haberler Batı'ya ulaştı. Bunun bir sonucu olarak, aralarında Alman Yeşiller Partisi'nin yedi üyesi — 4 parlamento üyesi ve yazar Rudolf Bahro da aralarında — Ankara'ya gittiler ve kendilerini kentin merkezindeki bir parkta zincire vurdular. Daha sonra gurubun üyeleri ülkedeki baskıyı yeren ve Türkçe dilinde yazılmış pankartlarını açtılar.⁷⁶ Bir diğer meydan okuma da, *İşçinin Sesi* üyesi olmakla suçlanan üç sanığın, tek tip elbise giymeyi reddedip mahkemeye don gömlek çıkmaları oldu.⁷⁷

Hapishane hücrelerinin dışındakilerin durumu o denli dramatik değil, ama 1984'ün sonlarına doğru ekonomik durum daha da kötüleştiçe eşit ölçüde ümitsiz bir hal aldı. Yaşam standardındaki devasa düşme şu verilerle grafik olarak ifade ediliyor: "Ortalama işçi ücreti, bugün, Türkiye gazetelerinin 4 kişilik bir aileyi yalnızca beslemek için 36.547 TL gerekli olduğunu hesapladıkları bir ortamda, brüt 16.250 TL'dir."⁷⁸ Türkiye toplumunun daha yoksul kesimleri için durum daha da beterdir.

Türk-İş içinde işçiler, giderek daha sık ve daha yüksek sesle bu duruma karşı savaşım verilmesini istemektedirler. Onların yönetime yaptıkları basınç, sendikacı liderliği rejimin sertliği ile kızgın işçinin gazabı arasında bırakılmıştır. Bu psikoloji, Türk-İş'in 1984 yılında 7 bin delegeyle yaptığı toplantıda, katılanlar arasında çok kişinin iş arkadaşlarının huzursuzluğunu dile getirmesiyle su yüzüne çıkmıştır. Tabanda gelişen kaynakmanın sonucu olarak 27 Aralık 1984 tarihli Türk-İş Başkanlar Konseyi toplantısında bazı sendika liderleri toplu sözleşme görüşmelerinin boykot edilmesini, iş yavaşlatılmasını, sessiz gösteri ve yürüyüşlerin örgütlenmesini önerdiler. Bu militan konuşmalar bir tutucu Türk-İş yöneticisini o denli telaşlandırdı ki, bu söz konusu yönetici, konuşma yapan bürokratları "12 Eylül öncesi ve Enternasyonal Marşı özlemi içinde olmak"la suçladı.⁸¹ Bunun ötesinde, grevler tekrar

bütün Türkiye'de fabrika ve işyerlerinde başlamakta ve yaygınlık kazanmaktadır.⁸²

Yeni savaşım olanakları görüldükçe, işçi hareketinin benimsemesi gereken örgütsel biçimler sorusu ön plana çıkmaktadır. Bu, özellikle, sendikacı örgütlerin yok edilmesini yaşayan yüzbinlerce eski DİSK üyesi açısından yakıcı bir sorundur. Temelde, görünen o ki, radikal işçilere açık üç seçenek vardır: 1. Türk-İş'ten bağımsız sendikalar kurmak için uzunca bir dönem çalışabilirler. 2. Sonuçta militan işçilerin Türk-İş'e bu örgütün koşullarını kabul ederek girdiği ve emeğin pasifliğe itildiği uzunca bir baskı dönemi gelebileceği düşünülebilir. 3. İşçilerin savaşımının yegane taşıyıcısı olarak Türk-İş'i kabul eden DİSK üyeleri, kendi radikal ilkelerini içeride yaymak üzere Türk-İş'e girebilirler.

Çoğu DİSK militanı, şimdilik, sonuncu seçeneği tercih ediyor görünmektedir.⁸³ İşçilerin çoğu, bugünkü görevin varolan sendikal yapı içinde DİSK'in dayandığı fikirleri yaymak olduğunu söyleyen Aydın Meriç'le aynı fikirdedir. Böylece "bu gelenekleri işçi sınıfına taşımakta, onları DİSK'in, Türk-İş'in ve Türkiye'nin bütün işçilerinin ortak malı haline getirmekte"dirler.⁸⁴ Bu kavgaın sonucu henüz kesin olmaktan uzaktır. Ancak kesin olan şey, Türkiye işçi sınıfı tarihinin sonuncu bölümünün daha yazılmamış olduğudur.

DİPNOTLAR

1. Çağlar Keyder "Türk Demokrasininin Politik Ekonomisi", (İng.), *New Left Review*, Sayı 115, Mayıs-Haziran, 1979:3.
2. Agy.: 5-8; Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Boulder, Col: Westview Press, 1977:2.
3. Sık sık ileri sürülen odur ki Birinci Dünya Savaşı bu insanları Osmanlı geriliğini kavramaya itti. Yine de, İmparatorluğun asker-bürokrat seçkinlerinin toplumun yoksul kesimlerinden geliyor olması ve büyük toprak sahipleri ya da kentli zenginlerle hiçbir aile bağına sahip olmaması bir başka faktörü oluşturuyordu. Keyder: 4-9.
4. Keyder: 9.
5. Örnek olarak Komintern'in Komünist Partisi'nin baskı altında tutulmasını kınamasını ve uluscuları ülkeyi Batı Emperyalizmine satmaya hazırlanmakla suçlamasını kaydedelim: "Türkiye'nin Komünist ve Emekçi Yığınlarına" 22 Kasım 1922, (İng.), Alan Adler (derleyen), *Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International* London: Pluto Press, 1980 318-319
6. Keyder: 20; Ahmad: 1-31.
7. Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development*, London: Verso Editions, 1981: 188.
8. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), *Labour Problems in Turkey* Geneva: ILO, 1950: 6.
9. Ronnie Margulies ve Ergin Yıldızoğlu "Sendikalar ve Türkiye İşçi Sınıfı", (İng.) *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984: 16.
10. Agy.
11. Jacob M. Landau, *Radical Politics in Modern Turkey* Leiden: E.J. Brill, 1974 89
12. Margulies ve Yıldızoğlu: 16.
13. Landau'dan uyarlandı: 89.
14. Margulies ve Yıldızoğlu 16, Landau: 90.
15. Margulies ve Yıldızoğlu: 16.
16. Sevket Pamuk "Türkiye'de Endüstrileşmenin Ekonomik Politikası", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 90, Ocak 1981: 28
17. Margulies ve Yıldızoğlu: 18.
18. Agy.
19. Pamuk: 28. Ayrıca bak Tansu Çiller, "AET'ye İşçi İhracının Ekonomisi Bir Türk Perspektifi" (İng.) Elie Kedoumie (derleyen), *The Middle East Economy*, London: Frank Cass and Co, 1977: 173-185.
20. Nermin Abadan-Unat, *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden: E.J. Brill 1976:387
21. Agy 24.
22. Suzanne Patne, *Exporting Workers: The Turkish Case*, London Cambridge University Press, 1974: 183.
23. Agy 206
24. Bu dönemde yükselen solcu laik hareketin tutucu eleştirisi için bakınız: Kemal H. Karpaz, "Türk Solu", (İng.), *Journal of Contemporary History* Cilt 1, Sayı 2, 1966: 169-186.
25. Landau 91-92.
26. Ahmad, *Turkish Experiment in Democracy*: 226.
27. Landau: 92-93.
28. Delwin A. Roy, "Zonguldak Grevi Gelişen Bir Toplumda Endüstriyel Anlaşmazlığın Bir Durum İncelemesi", (İng.), *Middle Eastern Studies*, 10 (2) 1974: 142-185.
29. Margulies ve Yıldızoğlu: 16-17.
30. Landau: 93.
31. Metin Kara, "İşçiler Bir Sınıf Olarak Yenildiler", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984: 22.
32. Türkçeden çevirirken tam karşılığı sözcükler

bulmada güçlük çekilmesi nedeniyle DİSK bazan Reformist İşçi Sendikaları Federasyonu, İlerici İşçi Sendikaları Konfederasyonu olarak çevrilmiştir. Bununla birlikte gözlemciler örgütün adının Türkçe'de açık olduğu konusunda görüş birliğindedirler.

33. Kara: 22.
34. Agy
35. Keyder: 28 Bu tahminlerin büyük farklılıklar göstermesinin bir ölüme nedeni, bazı yazarların DİSK destekçileri arasında yasal olarak örgüte üye olunamayan mesleklerde çalışanları göstermesidir. Öğretmenler ve memurlar bu kategoriye giriyor. DİSK'in 1980 yılındaki üye sayısı, en düşük rakam esas alındığında bile önem taşıyor. Çünkü, o dönemde Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olan altı milyon işçi bulunmaktaydı. Bu, kırsal kentler için fazla dikkate alınmamakla birlikte, ülkenin kentlerdeki işçilerinin sayısı hakkında görece tam bir bilgi veriyor. Kara: 22.
36. Landau: 93.
37. Landau: 94; Kara: 22.
38. Margulies ve Yıldızoğlu: 17.
39. Ahmad: 288, 320.
40. Ahmad: 322.
41. CHP Sosyalist Enternasyonal in üyesidir.
42. Margulies ve Yıldızoğlu: 18.
43. R. Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* (İng. basım), Londra, İşçinin Sesi Yayınları, 1979: 112.
44. "Nereye Kadar Kaçacaksınız?" (İng.), *Turkey Today* Sayı 50, Mart-Nisan 1980 4-5.
45. Bu gurup hakkında daha fazla bilgi için Landau'ya bakınız: 122-170.
46. Bu parti yüzyılın çok büyük bir kısmında yasak oldu
47. Ahmet, "Türkiye Politikasında Geleneksel 'Orta' Çözümü", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984: 26.
48. Agy
49. Margulies ve Yıldızoğlu: 19.
50. "Eski DİSK Genel Sekreter Yardımcısı Aydın Meriç'le Görüşme", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 43, Şubat 1984: 5.
51. Tipik olmamakla birlikte ilginç bir durum incelemesi için bakınız Delwin A. Roy, "Türkiye'de Emek ve Sendikacılık: Ereğli Kömür Madencileri", (İng.), Elie Kedoumie (derleyen), *The Middle East Economy* London, Frank Cass ve Co., 1977: 125-172
52. Kara 22.
53. Keyder 28; Kara 22.
54. "Tarsus'daki Çatışmada Dokuz Kişi Öldü İkiyüz kişi yaralandı" (İng.), *Turkey Today* Sayı 50, Mart-Nisan, 1980: 5.
55. Margulies ve Yıldızoğlu 19
56. *Time* 29 Eylül 1980.
57. *CDDRT Newsletter* Sayı 7, 10 Ocak 1981: 1; ayrıca, *CDDRT Newsletter*, Sayı 10, 27 Mart 1981:2.
58. "İnsan Hakları Delegasyonu Cuntaya Karşı Daha Fazla Eylem Yapılması Çağrısında Bulundu" (İng.), *Turkey Newsletter* Sayı 38, Eylül 1983: 4.
59. Agy
60. Bu dava hakkında daha ayrıntılı bilgi ve DİSK'le uluslararası dayanışma örnekleri için bakınız Tony Benn ve diğerleri, *Stop the Trials in Turkey* London CDDRT, 1983 ve Ernie Roberts ve diğerleri, *Human Rights in Turkey Through the Eyes of European Parliamentarians*, London: CDDRT, 1984.
61. Mukemmel, yetkili bir-belgelendirme Annetz Istrobal ve Mülteci ve Göçmenlerin Savunusu İçin Avrupa Komitesi'nce (ECDDRI) tarafından yapılmıştır Türkiye'de insan haklarının durumu hakkında özellikle son raporlara başvurabilirsiniz.
62. "Türkiye'de İnsan Haklarının Bugünkü Durumu Üstüne Rapor", (İng.) Basel *ECDDRI*, 21 Kasım 1983: 13-15; Feroz Ahmad, "Türkiye'de 1983 Seçimleri", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 122, Mart-Nisan 1984: 3-11.
63. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 9 Kasım 1982.
64. *The Constitution of the Republic of Turkey*, (7 Kasım 1982'de onaylandı): 10.
65. Agy.: 33.
66. Agy.: 35.
67. "Bir Seçim Ne Zaman Seçim Değildir?" (İng.), *Turkey Newsletter* Sayı 45-46, Nisan-Mayıs, 1984: 12.
68. Jeri Laber, "Türkiye'de İnsan Hakları: Bardak Yarısına Kadar Boş mu Yoksa Yarısına Kadar Dolu mu?" (İng.) *Newyork Times*, 13 Temmuz 1984: 33.
69. Mehmet Demir ve Hasan Çelik " 'Denge' için Ödenen Yüksek Fiyat", (İng.), *The Nation*, 21 Nisan 1984: 478
70. Feroz Ahmad "Yerel Seçimler Türkiye'nin Politik Yelpezesini Düzene Koyuyor", (İng.), *Merip Reports* Sayı 124, Haziran 1984: 27
71. Demir ve Çelik 479.
72. *Turkey Today* Sayı 68 Mart-Nisan 1984: 10.
73. "Türkiye-Monetarist Felaket", (İng.), *Turkey Newsletter* Sayı 50, Şubat 1985: 5.
74. "Fabrikalarda Kaynaşma", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 50, Şubat 1985: 8.
75. "Mamak'ta Tutukluların Açlık Grevi", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 45-46, Nisan-Mayıs 1984: 2.
76. Agy
77. "Metris'te Üniormalara Hayır", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı: 45-46, Nisan-Mayıs 1984: 3.
78. Michael Hill, "İşçiler Demokrasi İçin Savasıyor", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 47, Eylül 1984: 6.
79. Agy 7.
80. Fay Kelly, "İşçilerin Ökresi Büyüyor", (İng.) *Turkey Newsletter* Sayı 47, Eylül 1984: 5.
81. Türk İş Başkanlar Konseyi — Kriz Büyüyor (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 50, Şubat 1985: 3
82. "Şimdiki Grevler, Gelecek Grevler" (İng.) *Turkey Newsletter*, Sayı 50, Şubat 1985 3.

83. Margulies ve Yıldızoğlu: 20, 31.
84. Aydın Meriç, "DİSK'in Geleneklerini Türk-İş İçinde Yayın", (İng.), *Turkey Today*, Sayı 67, Ocak-Şubat 1984: 18.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin, *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden E.J. Brill, 1976.
- Ahmad, Feroz, "Yerel Seçimler Türkiye'nin Politik Yelpezesini Düzene Koyuyor", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 124, Haziran 1984.
- Ahmad, Feroz, "Türkiye'de 1983 Seçimleri", (İng.), *Merip Reports* Sayı: 122, Mart-Nisan 1984.
- Ahmad, Feroz, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1975*, Boulder, Col: Westview Press, 1977.
- Ahmet, "Türkiye Politikasında Geleneksel 'Orta' Çözümü", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984: 26.
- "Eski DİSK Genel Sekreter Yardımcısı Aydın Meriç'le Görüşme" (İng.) *Turkey Newsletter*, Sayı 43, Şubat 1984.
- Baths, Sarah, "Türkiye'de Seçimler Demokrasiye Geriye Dönüşü Kanıtlamıyor", (İng.) *Turkey Newsletter*, Sayı 45-46 Nisan-Mayıs 1984.
- Benn Tony, ve diğerleri, *Stop the Trials in Turkey*, London, CDDRT, 1983.
- Demir, Mehmet ve Çelik, Hasan, " 'Denge' için Ödenen Yüksek Fiyat" (İng.), *The Nation*, 21 Nisan 1984.
- CDDRT Newsletter*, Sayı 7, 10 Ocak 1981.
- CDDRT Newsletter* Sayı 10, 27 Mart 1981.
- Çiller, Tansu. AET ve İşçi İhracının Ekonomisi: Bir Türk Perspektifi", (İng.), Elie Kedoumie (derleyen), *The Middle East Economy*, London, Frank Cass and Co., 1977.
- Constitution of the Republic of Turkey* (7 Kasım 1982'de onaylandı).
- Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 9 Kasım 1982.
- Hill, Michael, "İşçiler Demokrasi İçin Savaşıyor" (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 47, Eylül 1984.
- "Nereye Kadar Kaçacaksınız?" (İng.), *Turkey Today*, Sayı 50, Mart-Nisan 1980.
- "İnsan Hakları Delegasyonu Cuntaya Karşı Daha Fazla Eylem Yapılması Çağrısında Bulundu" (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 38, Eylül 1983.
- International Labour Office, *Labour Problems in Turkey*, Geneva: International Labour Office, 1950.
- Karpaz, Kemal H., "Türk Solu" (İng.), *Journal of Contemporary History* C.1, Sayı 2, 1966: 169-186.
- Kara, Metin "İşçiler Bir Sınıf Olarak Yenildiler", (İng.), *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984.
- Kelly, Fay, "İşçilerin Ökresi Büyüyor" (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 47, Eylül 1984.
- Keyder, Çağlar, "Türk Demokrasininin Politik Ekonomisi" (İng.), *New Left Review* Sayı 115, Mayıs-Haziran, 1979.
- Laber, Jeri, "Türkiye'de İnsan Hakları: Bardak Yarısına Kadar Boş mu Yoksa Yarısına Kadar Dolu mu?" (İng.), *Newyork Times*, 13 Temmuz 1984.
- Landau, Jacob M., *Radical Politics in Modern Turkey*, Leiden, E.J. Brill, 1974.
- Löwy, Michael, *The Politics of Combined and Uneven Development*, London: Verso Editions, 1981.
- "Mamak'ta Tutukluların Açlık Grevi" (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı:45-46, Nisan-Mayıs 1984
- Margulies, Ronnie ve Yıldızoğlu, Ergin, "Sendikalar ve Türkiye İşçi Sınıfı" (İng.), *Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984.
- Meriç, Aydın, "DİSK'in Geleneklerini Türk-İş İçinde Yayın" (İng.), *Turkey Today*, Sayı 67, Ocak-Şubat 1984.
- Merip Reports*, Sayı 121, Şubat 1984.
- "Tarsus'daki Çatışmada Dokuz Kişi Öldü, İkiyüz Kişi Yaralandı" (İng.), *Turkey Today*, Sayı 50, Mart-Nisan 1980.
- "Metris'te Üniormalara Hayır" (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 45-46, Nisan-Mayıs 1984.
- Paine, Suzanne, *Exporting Workers: The Turkish Case*, London, Cambridge University Press, 1974.
- Pamuk, Şevket, "Türkiye'de Endüstrileşmenin Ekonomik Politikası" (İng.), *Merip Reports*, Sayı 90, Ocak 1981: 28.
- "Türkiye'de İnsan Haklarının Bugünkü Durumu Üstüne Rapor" (İng.), Basel *ECDDRI*, 21 Kasım 1983.
- Roberts, Ernie ve diğerleri, *Human Rights in Turkey Through the Eyes of European Parliamentarians*, Londra, CDDRT, 1984.
- Roy, Delwin A., "Zonguldak Grevi: Gelişen Bir Toplumda Endüstriyel Anlaşmazlığın Bir Durum İncelemesi", (İng.), *Middle Eastern Studies*, 10 (2) 1974: 142-185.
- "Fabrikalarda Kaynaşma", (İng.) *Turkey Newsletter*, Sayı 50, Şubat 1985.
- "Şimdiki Grevler, Gelecek Grevler", (İng.), *Turkey Newsletter* Sayı 50, Şubat 1985.
- "Ereğli Kömür Madencileri", *Elie Kedoumie (derleyen), The Middle Eastern Economy* London, Frank Cass and Co., 1977.
- Time*, 29 Eylül 1980.
- "Türkiye'nin Komünist ve Emekçi Yığınlarına", 22 Kasım 1922, (İng.), Alan Adler (derleyen), *Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International*, London: Pluto Press, 1980.
- "Türkiye-Monetarist Felaket", (İng.), *Turkey Newsletter* Sayı 50, Şubat 1984.
- Turkey Today*, Sayı 68, Mart-Nisan 1984.
- "Türk-İş Başkanlar Konseyi — Kriz Büyüyor", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 50, Şubat 1985.
- Yürükoğlu, R., *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*, (İng. basım) Londra, İşçinin Sesi Yayınları, 1979.
- "Bir Seçim Ne Zaman Seçim Değildir?", (İng.), *Turkey Newsletter*, Sayı 37, 15 Ağustos 1983.